

„HA NEM LESZ NEGYEDIK HULLÁM, AKKOR IS VÁLTOZTATNI KELL!”

kutatói beszámoló¹

2021 tavaszán, az Ignáci Pedagógiai Műhely (IPM) megbízásából végzett kutatás célja az volt, hogy feltárjuk a pedagógusok változással, változásokkal kapcsolatos gondolatait és érzeteit. A kutatásban 3 általános iskola és egy óvoda, összesen 26 pedagógusával készítettünk félig-strukturált mélyinterjút. Az interjúkat követő elemzésekből származó eredményeket intézményenként visszajelző műhelymunkákra osztottuk meg az érintettekkel, amelynek keretében lehetőségük volt további gondolatokat és érzéseket megosztani, valamint reagálhattak a kutatási eredményekre. A vizsgálat eredményeként hét dimenziót találtunk, amelyek egyfelől a pedagógusok változáshoz kapcsolódó érzeteit foglalták össze, másfelől azokat a történéseket emelték ki, amelyek a változások során kiemelkedő jelentőséggel voltak az iskolák életében.

1. ELŐZMÉNYEK

Az IPM támogatásával 2019 óta zajlanak iskolai szervezetfejlesztő programok, műhelymunkasorozatok. A programok fókuszait nagyrészt az iskolákkal közösen alakítjuk ki, az eddigiek során a kreativitás, a szülőkkel való együttműködés, a csoportmunka, az egységesség és a biztonság, valamint a stratégiaépítés, a rendszerszemlélet és a jövőépítés témái jelentek meg egy-egy fejlesztés témáiként. Programjaink nagy része a 2020 elején megjelent koronavírusjárvány eredményeként történő iskolabezárások miatt az online térbe került. Az egyes járványhullámok között ugyan volt alkalmunk az iskolákkal személyesen is találkozni, a folyamatok tervezése és megvalósítása során természetesen nem tudtunk eltekinteni a járványhelyzet hatásaitól. Az elmúlt egy évben zajló fejlesztői munkáink, ahogyan az iskolák hétköznapi élete is, a vírusjárvány kontextusában zajlott.

2021 tavaszán, egy újabb iskolai műhelymunkasorozatra készülve ért bennünket a járvány „harmadik hulláma”, annak eredményeként pedig a harmadik iskolabezárás. Mivel a tervezett műhelymunkákat személyesen nem volt módunk megvalósítani – egyeztet az IPM szakembereivel – úgy láttuk, hogy érdemes volna közelebbről megvizsgálni az iskolák, illetve a pedagógusok változáshoz, változásokhoz való viszonyát.

2. KUTATÁSUNK CÉLJA

A koronavírusjárvány egy olyan elhúzódó krízishelyzetté vált a világ társadalmainak életében, amely jelentősen megváltoztatta az életünket. Az egészségügyi kockázatokon és veszélyeken túl a járványhelyzetre válaszként adott védő és korlátozó döntések átrendezték mindennapjainkat. A gyors és hirtelen változások, valamint a helyzet kimenetelének, bizonytalansága, bejósolhatatlansága a társadalmi intézményeink közül talán az iskolákat érintette a legerősebben. Az iskolák bezárása óriási hatással volt a családokra, a munkahelyekre és nem utolsósorban a gyerekek életére. A járvány hullámai tekintetében szintén az iskolák voltak azok, amelyekben a változások a lehető legkomplexebb módon jelentek meg. A pedagógusoknak egyszerre kellett átállniuk egy új nevelési-oktatási formára, miközben kezelniük kellett a szülők és a gyerekek, valamint a kollégák és a fenntartók változásokhoz való viszonyait. Ezek a helyzetek jelentős belső erőforrások mozgósítását követelték meg a pedagógusoktól.

---

¹ A kutatást az Ignáci Pedagógiai Műhely megbízásából Prihoda Gábor kulturális antropológus végezte, 2021 márciusa és májusa között.

A változás témái a korábbi fejlesztési munkáinkban is megjelentek. Dolgoztunk a vezetőváltás, vagy a fenntartóváltás okozta feszültségekkel, az iskolára ható külső társadalmi erők okozta bizonytalansággal, vagy éppen az alsóból felsőbe történő átmenet kérdéseivel és lehetőségeivel. A koronavírusjárvány okozta változások azonban mindent elsöprő módon hozták elő a kérdést: hogyan élnek meg a pedagógusok a változásokat és miként viszonyulnak hozzá.

Kutatásunkat alapvetően az antropológia tudományának szemléletére és eszköztárára építettük. Az antropológiai kutatások által megszülető tudásnak három fontos jellemzője van. Egyfelől énikus (élményközeli), hiszen az antropológus kutató a „benszülöttek” által megjelenített és megfogalmazott kategóriákra alapozva írja le a vizsgált közösséget. Az „idegen” kultúra megértése tehát a kultúra „résztvevői” szemszögéből történik. Másfelől, szinkronikus (jelentése: egyidejűség), amennyiben a kutatók vizsgálatuk során elvonatkoztatnak a terep szociokulturális történeti előzményeitől, helyette a kutatói jelenlétet a tapasztalásból közvetlenül megalapozható tudás megszerzése határozza meg. Ugyanakkor, idiografikus (jelentése: sajátyszerűség), amelynek lényege az a kutatói törekvés, hogy a kultúra valóságnak megértése ne az általános törvényszerűségek függvényeként történjen, hanem a lokális életvilágok saját feltételei szerint (Biczó, 2010:63).

Az előzményeket és a szemléletet összevetve, kutatásunk célja, hogy a lehető legjobban megértsük a pedagógusok változásokhoz való személyes viszonyulását.

3. MÓDSZERTAN

Az adatfelvétel módszere az interjú volt, amely egy olyan társas helyzet, amelyben a kutató és az interjúalany között személyes találkozás jön létre, miközben a kutatási téma mentén előzetesen kialakított kutatói elgondolás, vagy tematika hivatott vezetni a beszélgetést. Az interjú célja, hogy az interjúalany részéről a kutatás témájának megfelelő belső tartalmak kimondásra, elmesélésre kerüljenek. Az interjúkészítés során a kutatók leginkább az irányítottság, a kontroll és a szabad, kötetlen beszélgetés között egyensúlyoznak. A helyes arány megtalálása miatt az interjúkészítés egyik legfontosabb kritériuma a kutatói jelenlét. Az interjúban az interjúalanyok személyes élményeinek, tapasztalatainak feltárása az elsődleges cél, melynek során nem a konklúziók megtalálására törekszünk, hanem az interjú által megjelenített tartalmak jelentését próbáljuk – a válaszadókkal közösen – minél jobban körvonalazni (Kassai, 2015).

A vizsgálat során keletkezett empirikus adatokat a grounded theory módszerével elemeztük (Corbin és Strauss, 2015, Horváth és Mitev, 2015). A grounded theory egy olyan kvalitatív módszertani folyamat, amelynek során meghatározott elemzési stratégiák alkalmazásával a kutatás során gyűjtött adatokra vonatkozóan összefoglaló elmélet alkotható. A grounded theory módszertana interjúk, terepnaplók, rögzített beszélgetések, valamint képek, filmek és dokumentumok tartalomelemzésének lehetőségét nyújtja szigorúan a tartalmakban megjelenő empirikus adatokra építve. A folyamat során a kutató több iteráción keresztül értelmezi, rendezi, majd összekapcsolja és elméletté gyúrja a tartalmakban azonosított adatokat. A grounded theory-ban a *grounded* szó a megalapozottságra, míg a *theory* az elméletalkotásra utal. Utóbbi a kutatás eredménye, amely a kutatás kezdetén feltett kérdésre ad választ (Horváth és Mitev, 2015).

A grounded theory elemzési folyamata során a nyílt, axiális és szelektív kódolás lépéseit meghatározott és a kutatás szempontjából releváns gondolkodási stratégiák mentén végezzük. Számos ilyen stratégia létezik: kérdésfeltevés, összehasonlítás, érzelmek azonosítása, metaforák használata, negatív esetek gyűjtése, stb. A stratégiák kiválasztása többnyire a kutató szemlélete, beállítódása, illetve a kutatás tárgyának, céljának jellemzői szerint történik. A grounded theory záróakkordja a

központi fogalom (kategória) meghatározása, illetve az ún. integráció és a validálás. A kutatás lezárásának legeredményesebb módja a kutatás eredményeinek, elméletének személyes visszacsatolása. A személyes visszacsatolás nem csupán kutatói gesztus, de az eredmények tekintetében is fontos szerepe van: egyszerre van mód az elemzés eredményeinek validálására, továbbá új, kiegészítő, az addigi eredményeket finomító tartalmak gyűjtésére.

4. EREDMÉNYEK

Minden kvalitatív kutatásban adódik egy-egy olyan nagyon erős tartalom, amely egyszerűsége, lényegretörő jellege által kiemelkedik az elemzési folyamatból. A kutatási beszámoló címeként választott mondat éppen ilyen: „...ha nem lesz negyedik hullám, akkor is változtatni kell!”

Miközben az első járványhullám (2020 márciusa) alatt zajló műhelymunkáinkban számtalanszor felmerült a pedagógusok részéről a „vissza a normálisba” gondolata, igénye, vágya, egy év múlva, a kutatás során hasonló gondolatok már csak elvétve jelentek meg. Az idézett mondat egy olyan felismerést jelenít meg, nagyon erős a változás szükség, kényszere és igénye. Még akkor is, mint ahogyan látni fogjuk a továbbiakban, ha az előttünk álló változás nem félelem-, vagy szorongásmentes.

Az interjúk elemzése során összesen hét főkategóriát azonosítottunk. E dimenziókról elmondható, hogy mindegyike megjelent az összes intézményben. Az első négy dimenzió a változások nyomán megjelenő történéseket, jelenségeket, s azok pedagógusi értelmezéseit írják le, a további három dimenzió pedig a pedagógusok változásokkal kapcsolatos érzéseit, érzéseit tárja fel.

Megmutatkozás

A koronavírushelyzetből fakadó kényszerű távoktatás során a pedagógusok megjelentek a családok élőhelyén, lakásában, nappalijában, konyhájában. Ennek eredményként a tanórákat bárki megnézhetette a családból, sőt, ha rögzített videó készült egy-egy óráról, akkor az internet segítségével elméletileg bárki láthatta. A tanóra, a tanterem falai tehát az online tanítás során átlátszóvá, átjárhatóvá váltak. Az iskola falai, amelyek eddig a tanítás és nevelés fizikai keretei voltak, szinte megszűntek. A pedagógusok megélése szerint az iskola falain belül érvényes – akár általános, akár sajátosnak mondható – normák, szabályok, értékek feloldódtak. Több pedagógus számolt be arról, hogy amikor vége lesz a lezárásoknak, akkor az iskolai, óvodai normákat, szabályokat és értékeket újra kell majd tanulniuk.

Új dolgok tanulása

A távoktatás új készségeket igényelt a pedagógusoktól. Nem csupán új technológiai, információkommunikációs jellegű készségekre volt szükség, hanem a gyors reagálás, a rugalmasság, a csoportszervezés is új megoldásokat igényelt. Az új dolgok megtanulása közül egy társas készség emelkedett ki: az együttműködés. Többek között a hiányzások és a helyettesítések miatt nagyobb szükség lett arra, hogy a pedagógusok egymással közösen találják meg a megfelelő módszert, megoldást, anyagot, hiszen bármikor szükség lehetett arra, hogy beugorjanak órát tartani valaki más helyett. Az együttműködés azonban nem csak új célokat kapott, hanem olyan értékeket is kiemelt, mint az együttérzés. Például, amikor a harmadik hullám derekán az általános iskolába csak az alsó tagozaton indult el az oktatás, a felsős tanárok – akik otthon maradhattak – nagyfokú szolidaritást éreztek és vállaltak az alsós pedagógusok felé.

Személyes önreflexió

Bár az iskolabezárások miatt a pedagógusok megszokott időstruktúrája átalakult, a megváltozott, néha megnövekedett munkaterhek mellett mégis volt lehetőségük arra, hogy saját magukra rátekinthessenek: a

saját pedagógusi szerepeikre, céljaikra, motivációikra, eredményességükre, kihívásaikra, illetve a személyes fejlődésükre.

Kísérletezés

Amikor kísérletezünk, akkor egy olyan kihívás megoldását, amelyre egyelőre nincs válaszunk, sőt nem tudjuk, hogy amit a kísérlet során csinálunk az vajon eredményes lesz-e. A kísérletezés ugyanakkor egy nagyon komplex folyamat. Viszonyt kell alakítanunk benne a hibáinkkal, a tévedéseinkkel, a sikertelenséggel, miközben meg kell változtatunk a látásmódunkat, magunk mögött kell hagynunk, vagy zárójelbe kell tennünk az eddigi megoldásainkat és hátra kell sorolnunk a teljesítményigényeket.

A kísérletezés legfontosabb kérdéseit (a hibázáshoz való viszony, a tét fontossága, valamint a közösség esetleges visszahúzó erejét és a félelmet) az alábbi interjúrészletek foglalják össze:

„...nem a saját kudarcunktól félünk, hanem attól ami visszacsapódik a környezettől. Nem merünk hibázni...”

„Az biztos, hogy az új dolgok, a régi sablonostól elszakadás nagyon nehéz, mert mindig van aki visszahúz. Vannak kollégák, akik a régit preferálják. Nagyon nehéz ellenszélben, ha azt hallod, hogy úgy sem fog működni, úgy sem lesz jó, stb. És hát azért félelmetes dolog úttörőnek lenni.”

„Minél nagyobb a tét, annál nehezebb a kísérletezés.”

Természetesen a pedagógusok munkájának mindig része volt az új dolgok megtanulása, nyilvánvalóan az önvizsgálat is az életük része, illetve számos megoldást kísérletezés útján találtak meg. Mindezek mögött azonban eddig nem volt olyan erejű kényszer, vagy igény, mint az elmúlt egy évben.

A továbbiakban nézzük meg, hogy melyek azok a lényegi dimenziók, amelyek a pedagógusok változás-vonatkozású érzéseit, érzeteit összefoglalja.

Önbizalom és magabiztosság

Az önbizalom, illetve a magabiztosság az elemzett tartalmakban több szálon kötődik a megmutatkozás és a kísérletezés dimenzióihoz. A téma legerősebben abban az intézményben jelent meg, amelyben a pedagógusok dramatikusan, színház-szerűen adták elő és rögzítették a gyerekeknek a tananyagot. Mivel hasonlóan korábban nem csináltak, a kezdetekben komoly szorongásokkal küzdöttek. Végül azonban a kezdeti nehéz érzéseken felülkerekedtek és végül már azt is megengedték maguknak, hogy nem vágják ki a videókból a hibákat.

A pedagógusok ebben a helyzetben konkrétan megjelölték az önbizalom érzetét, jelezve azt is, hogy ezek az új megoldások, kísérletek erősítették ugyan a magabiztosságukat (az „én is meg tudom csinálni” érzést), ám ez a pozitív érzés még elég törekeny. Az önbizalom témájához ugyanis szorosan kapcsolódik a külvilágtól való visszajelzés, főként a külvilág, a gyerekek és szülők felől. Az említett videókat a szülők nagyon sok és pozitív visszajelzéssel „jutalmazták”, ám egy idő után ezek a visszajelzések elmaradtak. A visszajelzések elmaradásáról beszélve az egyik interjúalany megfogalmazta, hogy nagyon meglepte őt, hogy ennyire nagy szükségük van a külső visszajelzésekre, megerősítésekre. Amikor már nem jöttek ezek a visszajelzések akkor némiképp csökkent a magabiztosság.

Belső motiváció

A pedagógusok közül meglepően sokan számoltatkoztak be arról, hogy a változások, illetve maga a válsághelyzet motiváló erővel hatnak rá. Egyfajta tettvágyat éreztek, azt, hogy a felmerülő helyzetekre valamilyen módon válaszokat kell adni.

A következő mondat a változás hatására érzett belső motivációt jeleníti meg:

„A változást szeretem, engem mozgat ha nem a megszokott sémában kell dolgozni. Nem szeretek minden osztályban ugyanabban a tankönyvben dolgozni, még ha nem is jó az a tankönyv, de nem a sémák mentén haladok, hanem mindig van valami új.”

Am a motiváció témájának megjelentek a kérdései is:

„(...) motiválatlanok, mert öregek, nem a korukra értem, hanem a gondolkodásukra. Nekik jó ahogy van: ezek kényelmi szempontok. Bemegyek elmondom, megíratom, kijavítom, hazamegyek, aztán hello. Akik innovatívabbak, vagy ők találják ki, azoknak egyből ráülnek a szájukra... mindig van kifogás. Azok a fiatalok akik ebbe belefáradnak elmennek hr-esnek.”

A motivációra nagyon erős hatással vannak a vezetők és az iskolai kultúra. A négy intézményből kettő esetében, ahol a vezetők támogatják az innovációkat, számos új kísérlet született az elmúlt évben. Még akkor is, ha az interjúk azt mutatták, hogy ezek az intézmények sem feltétlenül mentesek konfliktusoktól, vagy törésvonalaktól.

Félelem

Az interjúkban a félelemnek több szintjét tudtuk azonosítani. A legmélyebb érzés a tisztán megjelenő halálfélelem, amely teljes mértékben képes uralni a pedagógusok iskolai mindennapjait. De a félelem érzése felfedezhető volt az eddigiek során tárgyalt dimenziók szinte mindegyikében: a kísérletezésben és a megmutatkozásban a hibázás lehetősége volt félelmetes, az új dolgok megtanulásában és az önbizalom kapcsán pedig a „nem vagyok elég jó” kérdése kötődik szorongás-érzéshez.

A félelem ugyanakkor nem egyéni érzés, hanem kollektív, ilyen értelemben ragályosnak is nevezhető. A félelem akkor is képes kifejteni a hatását egy iskolában, óvodában ha a testületből csak néhány érzik.

A fenti hét dimenzió kidolgozása során – a grounded therapy módszertanának részeként – a következő összefoglaló elméletet alkottuk.

A vizsgált intézmények életében az elmúlt egy év aktuális változásai, amelyek látszólag a koronavírushelyzet okozta helyzettel hozhatók összefüggésbe, lehetőséget adtak arra, hogy élesebben jelenjenek meg a pedagógia, vagy az iskola életénem legmélyebb kérdései. Olyan kérdésekről van szó, amelyeket többnyire az oktatáspolitikai, a neveléstudomány, vagy egyéb társadalomtudományok színterein kerülnek elő, miközben az iskola hétköznapjaiban is fontos szerepet játszanak.

Nézzünk meg közelebbről a legfontosabb kérdéseket, a fenti dimenziók fénytörésében!

Mi az iskola valódi célja? A tananyag átadása, a személyes kapcsolatok, vagy a szülői hatások ellentételezése, esetleg „gyermekmegőrzés”?

Mennyire tud kreatív lenni egy iskola/óvoda? Hogyan érvényesülhet a kreativitás az iskola struktúráin belül, a kollégák esetleges visszahúzó hatásának erőterében, vagy a gyerekek eredményességének (érdemjegyeinek) „kárára”?

Milyen motiváló, vagy demotiváló tényezőkkel szembesülünk pedagógusként a hétköznapi életben? Mi történik a gyerekek motivációjával, ha nem vagyunk személyesen jelen, hogyan tudok pedagógusként újabb és újabb erőforrásokat mozgósítani az új helyzetekben?

Hogyan kezeljük az iskola külső kapcsolatait? A pedagógusoknak feladatuk-e a szülők „nevelése”? Hogyan jut el a pedagógusok hangja egy társintézmény, vagy a fenntartók felé?

Hogyan zajlik az iskolákban az innováció? Hol van helye a pedagógiai munkában a kísérletezésnek és mi történik, ha egy kísérlet végül kudarcba fullad? Miként osztja meg a testületet az újításokra való igény? Hogyan épülnek be az iskolák életébe az újdonságok?

Mi az iskola jövője? Vajon az iskolák jövője szempontjából mennyire érvényesek a pedagógusok gondolatai, érzései és értelmezései?

Az interjúk arról tanúskodnak, hogy ezek a kérdések komolyan foglalkoztatják a pedagógusokat, ám a mindennapok sodrásában sem a kérdések végiggondolására, sem a megbeszélésére nincs elég tér, illetve idő. A kisebb nagyobb változások azonban egy időre a kérdéseket a felszínre hozzák. Kétségtelen, hogy most, a koronavírusjárvány harmadik hullámának végén ezek a kérdések nagyon is élénken élnek a pedagógusok gondolataiban, belső diskurzusaiban.

5. DISZKUSSZIÓ ÉS KITEKINTÉS

Az iskolák életében – ahogyan a közösségek és kultúrák életében is – a változások lehetőséget adnak arra, hogy az iskola mindennapjainak „nagy” kérdései előtérbe kerüljenek. Társadalmunkban az iskolák jövőjével nagyrészt az oktatáspolitikai, a neveléstudomány, vagy egyéb társtudományok terepein foglalkoznak, többnyire az iskolai nevelés tartalmait és az iskolák eredményeinek számszerű trendjeit figyelembe véve. Az (egyes) iskolák jövője azonban nem csupán „felülről” épül, hanem az iskola belső érintettjeinek gondolatai, érzetei, interpretációi és a közös jelentésalkotás mentén is.

A kutatás eredményei és a korábbi műhelymunkák tapasztalatai azt mutatják, hogy a pedagógusok számára fontos, hogy megosszák mindazt, amit a tanítás, nevelés során megélnék, egyúttal szükségük van az a munkájukra, iskolai jelenlétükre adott reflexiókra és visszajelzésekre is. A változás – amelyet most a koronavírusjárvány hatásai fémjeleznek – által megvilágított kérdések végiggondolása, megvitatása és a változások okozta kihívásokra adott válaszok (például kísérleti válaszok) keresése a pedagógiai munka része. Fontos lenne, ha mindegyik időt és teret is kapnának a pedagógusok.

A KUTATÁS ÉS ELEMZÉS SORÁN FELHASZNÁLT FORRÁSOK

Babbie, Earl (1995): A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Balassi Kiadó, Budapest

Biczó, Gábor (2010): Az „idegen” társadalomfilozófiai jelentőségének vázlata az antropológiában. In Feischmidt, M. (szerk): Etnicitás. Különbségteremtő társadalom, Gondolat, MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 57–66

Biczó, Gábor (2018): Filozófiai antropológia előadás, saját jegyzet. Személyes közlés, 2018. 05. 19. Miskolc

Corbin, Juliet és Strauss, Anselm (2015): A kvalitatív kutatás alapjai. L'Harmattan, Budapest

Feischmidt Margit (2006): Az empirikus kutatások kvalitatív módszereinek episztemológiai alapvetései.

Kvalitatív módszerek az empirikus társadalom és kultúrakutatásban. Szabadszöveg, Eötvös Loránd University

Feischmidt Margit (évszám nélkül): 6. előadás: Kvalitatív adatok elemzése és értelmezése, Szabadszöveg,

http://mmi.elte.hu/szabadszoveszet/mmi.elte.hu/szabadszoveszet/index345b.html?option=com_tanelem&id_tanelem=839&tip=0, (letöltve: 2017. 09. 10.)

Horváth Dóra és Mitev Ariel (2015): Alternatív kvalitatív kutatási kézikönyv. ALinea Kiadó, Budapest

Jordan, Ann T. (2003). Business Anthropology: Second Edition, Waveland Press Inc.

Kassai Szilvia (2015): Tapasztalati szakértők, mint kortárs segítők a szenvedélybeteg kezelésben. Budapest:

ELTE PPK, http://kekpont.hu/media/kassai-szilvia_diplomamunka_tapasztalati-szakrtek_final.pdf (letöltve: 2018. 02. 01.)

Mitev, Ariel Zoltán (2012): Grounded theory, a kvalitatív kutatás klasszikus mérföldköve. Vezetéstudomány, XLIII. évf., 1. szám

Síklaki, István (2006): Vélemények mélyén. A fókuszcsoport módszer, a kvalitatív közvéleménykutatás alapszere. Kossuth Kiadó